

Література

1. Левин Д. Б. История международного права. — М.: Издательство ИМО, 1962. — 136 с.
2. Нерсесянц В. С. Философия права. — М.: Инфра М- Норма, 1997. — 652 с.
3. Підпригора О. А., Харитонов Є. О. Римське право: підручник. — К.: Юрінком інтер, 2006. — 512 с.

УДК 347.627.2-054.6

*К. М. Глиняна***РОЗІРВАННЯ ШЛЮБУ ЗА УЧАСТЮ ІНОЗЕМЦІВ
ТА ОСІБ БЕЗ ГРОМАДЯНСТВА У СУЧАСНОМУ ПРАВІ**

Інститут розлучення вперше отримав своє правове регулювання ще за часів римського приватного права, коли розлучення визначалося як добровільне розірвання шлюбного союзу. Розлучення за римським приватним правом могло бути двох видів: 1) одностороннє (за волевиявленням одного з подружжя) та 2) двостороннє — припинення шлюбного союзу за взаємною згодою обох з подружжя. Уявлення про розлучення за різних епох істотно змінювалися. Якщо у Стародавньому Римі розлучення вважалося цивільною угодою, що не потребує спеціальної процедури, то в середньовічній Європі розлучення у відповідності до канонічних подавань вважалося або зовсім неприпустимим (у католицьких країнах) або ж дозволялося тільки за наявності строго обмежених підстав і не інакше, як за рішенням церковної влади. Навіть після заміни канонічних норм світськими законодавство про розлучення лібералізується дуже й дуже повільно. Місце релігійної заборони посідають норми моралі, а також міркування публічно-правового порядку.

Однак і моральні заборони, і негативне ставлення до розлучення як до соціального явища повинні відступити перед міркуваннями захисту людської особистості. Відносини, що виникають у шлюбі, по суті своїй такі, що так само, як ніхто не може змусити вступити в них, так само нікому, крім самого чоловіка й жінки, не дається право вирішувати, продовжувати їх чи припинити.

Розпад Радянського Союзу та виникнення на його території незалежних держав, посилення міграційних процесів внаслідок реалізації передбаченого ст. 33 Конституції України права кожного вільно залишити територію України, розвиток ділових і особистих контактів українських громадян з іноземними громадянами та особами без громадянства зумовили виникнення численних відносин, у тому числі й тих, які підпадають під сферу регулювання сімейного права.

У міжнародному приватному праві під відносинами з іноземним елементом розуміють відносини, в яких беруть участь особи, що є громадянами іноземних держав (наприклад, укладення шлюбного договору або договору про сплату аліментів на дитину подружжям, яке не має єдиного громадянства). Іноземний елемент має місце й у тому випадку, коли юридичний факт, на підставі якого виникають, змінюються чи припиняються правовідносини, мав місце за кордоном (наприклад,

реєстрація або розірвання шлюбу між громадянами України поза межами території України).

Наявність у сімейних відносинах іноземного елемента породжує виникнення проблем щодо законодавства, яке підлягає застосуванню, а також у визначення компетентних органів, до відання яких віднесено прийняття рішень. Зазначена проблема належить до сфери міжнародного приватного права, основу якого складають так звані колізійні норми, які хоча й не містять прямого припису чи прямої відповіді на питання, яким саме чином слід вирішувати конкретну проблему, проте дають можливість визначити, яке законодавство слід застосовувати до конкретної правової ситуації. Колізійні норми містяться в річних джерелах, перш за все в національному законодавстві: у Сімейному кодексі України, наприклад, зазначені норми складають цілий розділ (IV). Колізійні норми містяться також у міжнародних договорах України з іншими державами, укладених із додержанням вимог, передбачених ст. 9 Конституції України. До них, зокрема, належать: Конвенція про правову допомогу і правові відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах, двосторонні угоди, укладені Україною з рядом інших держав, тощо[1].

Поширеність останнім часом сімейних відносин, ускладнених іноземним елементом, викликає необхідність правового вирішення протиріч між сімейним законодавством України та законодавствами інших держав. Із прийняттям в Україні нового СК ці проблеми в основному вирішені, крім того, усунуто прогалини, які мали місце в чинному раніше сімейному законодавстві. У розділі VI СК «Застосування Сімейного кодексу України до іноземців та осіб без громадянства. Застосування законів іноземних держав та міжнародних договорів в Україні» передбачено підстави та умови застосування зазначеного законодавства до сімейних відносин за участю іноземних громадян та осіб без громадянства, а також до сімейних відносин громадян України у разі, коли ці відносини відбуваються на території іноземної держави.

Застосування колізійних норм є неможливим без розкриття змісту таких понять, як «громадянин України», «іноземець», «особа без громадянства».

Відповідно до ст. 4 Конституції в Україні існує єдине громадянство. Під громадянством України розуміється правовий зв'язок між фізичною особою та Україною, що знаходить свій прояв у їхніх взаємних правах і обов'язках. Іноземними громадянами є особи, які не мають громадянства України і є громадянами (підданими) іншої держави або держав, а особами без громадянства — особи, яких жодна країна відповідно до правил свого громадянства не вважає своїми громадянами.

Стаття 26 Конституції України наділяє іноземців та осіб без громадянства, що перебувають в Україні на законних підставах, тими самими правами і свободами, що й громадян України, за винятками, встановленими Конституцією, законами чи міжнародними договорами України. Аналогічним чином урегульовано й питання щодо їхніх обов'язків. Зазначене конституційне положення знайшло втілення у змісті ст. 275 СК стосовно прав і обов'язків іноземців та осіб без громадянства у сімейних відносинах.

Іноземні громадяни та особи без громадянства вправі зареєструвати шлюб на

свій розсуд з громадянами як своєї, так і іншої держави, в тому числі з громадянами України[2].

При реєстрації шлюбу на території України, незалежно від громадянства майбутнього подружжя, форма реєстрації шлюбу визначається законодавством України (ч. 1 ст. 276 СК). Це означає, що шлюб повинен реєструватися в державному органі реєстрації актів цивільного стану (ст. 21 СК), система та повноваження яких визначені Законом від 24. 12. 1993 р. (з наступними змінами) «Про органи реєстрації актів громадянського стану»[3].

Для визнання в Україні дійсними шлюбів громадян України, зареєстрованих у компетентних органах іноземних держав, необхідно додержання не лише законодавства держави — місця реєстрації шлюбу, а й вимог ст. ст. 24 — 26 СК, якими визначено перешкоди до вступу в шлюб. Громадяни України, які проживають поза її межами, можуть створити сім'ю за місцем проживання, без спеціального для цього відвідання України — у консульській установі або дипломатичному представництві України (ст. 277 СК України).

Порядок реєстрації актів цивільного стану дипломатичними представництвами, консульськими установами визначається спеціальними нормативними актами[4].

Розірвання шлюбу між громадянами України та іноземним громадянами, а також шлюбу іноземних громадян між собою в Україні здійснюється лише за законодавством Української держави (ст. 279 СК України).

Дія зазначеного припису закону застосовується і щодо осіб без громадянства. У таких випадках вирішення всіх питань, пов'язаних із розірванням шлюбу, незалежно від того, яким органом це здійснюється — адміністративним (в органах реєстрації актів цивільного стану) чи судом — повинно узгоджуватися з відповідними нормами СК. Мається на увазі обов'язкове додержання особами та зазначеними органами вимог сімейного законодавства України щодо підстав розірвання шлюбу, процедури розгляду та вирішення питань щодо заходів, яких вживають суди для примирення подружжя, часу припинення шлюбу тощо (ст. 104 — 115 СК України). На осіб, зазначених у ст. 279 СК, поширюються також вимоги ст. 108 СК, якою врегульовано питання визнання розірвання шлюбу фіктивним. За правилами цієї норми законодавства розірвання шлюбу, здійснене органами реєстрації актів цивільного стану відповідно до положень ст. 106 та п. 3 ч. 1 ст. 107 СК за заявою заінтересованої особи, суд може визнати фіктивним, якщо буде встановлено, що подружжя продовжувало проживати однією сім'єю і не мало наміру припинити шлюбні стосунки. У разі визнання за рішенням суду розірвання шлюбу фіктивним, актовий запис та свідоцтво про його розірвання анулюються органом реєстрації актів цивільного стану. Визнання фіктивним розірвання шлюбу, проведеного судом, законом не передбачено. У цьому випадку заінтересована особа може захистити свої права шляхом перегляду судового рішення про розірвання шлюбу (наприклад, у зв'язку з нововиявленими обставинами). Для визнання в Україні дійсним розірвання шлюбу громадян України, здійсненого поза межами України, з іноземним громадянином або особою без громадянства, необхідне додержання вимог, встановлених ч. 1 ст. 280 СК, якими є: а) проживання одного з подружжя в момент розірвання шлюбу поза межами України; б) додержання законодавства відповідної

іноземної держави щодо компетенції органу, до відання якого віднесене вчинення зазначеної дії; в) додержання компетентним органом законодавства, яким урегульовано питання розірвання шлюбу в державі, де проводиться така дія.

Шлюб між подружжям — громадянами України, які проживають поза межами України, може бути розірваний компетентним органом держави проживання. Для визнання такого шлюбу розірваним на території України дійсним необхідно, щоб: а) обоє з подружжя на момент розірвання шлюбу проживали за межами України; б) розірвання шлюбу між ними було здійснене компетентним органом держави проживання з додержанням законодавства цієї держави, яким урегульовано питання розірвання шлюбу (ч. 2 ст. 280 СК).

В Україні визнається дійсним розірвання шлюбу між іноземними громадянами, здійснене поза межами України за законом відповідної держави (ч. 3 ст. 280 СК). Це означає, що рішення іноземного суду (іншого органу) про розірвання шлюбу прирівнюється за своєю юридичною силою до відповідного рішення суду України або постанови державного органу реєстрації актів цивільного стану.

Згідно з ч. 4 ст. 280 СК громадянин України, який проживає за її межами, вправі звернутися з позовом про розірвання шлюбу до суду України, якщо інший з подружжя, незалежно від його громадянства, проживає поза межами України. Таким чином, закон надає громадянину України можливість права вибору місця звернення з питання розірвання шлюбу: до компетентного органу держави проживання (ч. 1 ст. 280 СК) або до суду України (ч. 4 ст. 280 СК).

В останньому випадку питання територіальної підсудності позову громадянина України про розірвання шлюбу має вирішуватися відповідно до законодавства України[5]. Раніше це питання було частково врегульовано ч. 6 ст. 197 Кодексу про шлюб та сім'ю України: спори про розірвання шлюбу за заявами громадян України, які проживають поза межами України, могли розглядатися в судах України за дорученням Верховного Суду України. У зв'язку з прийняттям СК питання щодо встановлення територіальної підсудності таких спорів у судах України потребує додаткового врегулювання. Оскільки зазначене питання має процесуальний характер, воно повинно бути врегульоване в Цивільному процесуальному кодексі України.

Питання щодо розірвання шлюбу врегульовано також ст. 29 Консульського статуту[6], та розділом 5 Інструкції про порядок реєстрації актів громадянського стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України[7].

Порядок реєстрації і розірвання шлюбу за участю іноземного елемента врегульований не лише СК, а й нормами міжнародного права.

Здатність особи до вступу в шлюб згідно зі ст. 29 Конвенції визначається законодавством держави, громадянином якої вона є на момент подання заяви. Якщо в шлюб вступає особа без громадянства, її шлюбна правоздатність визначається законодавством держави, в якій вона має постійне проживання.

Крім зазначених загальних вимог для вступу в шлюб Конвенція передбачає обов'язкову додаткову умову: реєстрація шлюбу на території держави-члена СНД повинна відбуватися з додержанням вимог законодавства цієї держави.

Відповідно до ст. 29 Конвенції розірвання шлюбу може бути здійснене в компе-

тентному органі держави, громадянами якої є обидва з подружжя на момент подання заяви. Якщо ж на цей момент чоловік і дружина проживають на території держави-учасниці Конвенції, шлюб може бути розірваний і на території цієї держави. У разі, коли чоловік і дружина мають різне громадянство, органом, компетентним розірвати їхній шлюб, є орган тієї держави, на території якої проживають обидва з подружжя.

Конвенція передбачає порядок розірвання шлюбу в ситуації, коли подружжя проживає на територіях різних держав-учасниць Конвенції. За домовленістю між ними розірвання шлюбу може здійснюватися компетентним органом будь-якої з держав СНД за місцем їх проживання[8].

На території держав-членів СНД при вирішенні питання про розірвання шлюбу відповідно до ст. 28 Конвенції застосовується законодавство держави, громадянами якої є обидва з подружжя. В тому випадку, коли чоловік і дружина є громадянами різних держав, застосовується законодавство тієї з них, на території якої розглядається спір.

Право, що підлягає застосуванню до особистих майнових і немайнових правовідносин подружжя, визначене в ст. 27 Конвенції:

– якщо подружжя має спільне місце проживання на території однієї з держав-учасниць Конвенції, їхні правовідносини визначаються законодавством цієї держави;

– якщо чоловік і дружина мають спільне громадянство, але проживають у різних державах, до їхніх правовідносин застосовується законодавство держави, громадянами якої вони є;

– якщо чоловік і дружина мають різне громадянство і проживають на території різних держав СНД, їхні особисті майнові та немайнові правовідносини визначаються законодавством держави, на території якої вони останнім часом проживали;

– якщо чоловік і дружина не мають ні спільного громадянства, ні постійного місця проживання, їхні права та обов'язки регулюються законодавством держави, в якій розглядається спір.

Виняток із цього загального правила містить п. 5 ст. 27 Конвенції щодо визначення права, яке підлягає застосуванню стосовно нерухомого майна подружжя. У цьому випадку до правовідносин подружжя застосовується законодавство держави, на території якої знаходиться майно.

На території України шлюб припиняється внаслідок смерті або оголошення в судовому порядку одного з подружжя померлим, а за життя подружжя шлюб може бути розірвано шляхом розлучення за заявою одного з подружжя або їх обох.

Питання щодо припинення шлюбу між громадянами різних держав має значення також у зв'язку з тим, що з моменту розірвання шлюбу настають передбачені законом наслідки. Такими наслідками є право подружжя на вступ у новий шлюб, вирішення питання щодо розподілу майна подружжя, нажитого під час перебування у шлюбі, вирішення питання щодо подальшого виховання дітей та ін. Законами окремих держав можуть бути передбачені й інші наслідки припинення шлюбу, не передбачені законодавством України. Невизнання рішення про розірвання шлюбу, що винесене судом іноземної держави, могло б призвести до виникнення у по-

дружжя певних складностей. У зв'язку з цим необхідно звернути увагу на особливості правового регулювання припинення шлюбу за межами України.

Таким чином, було з'ясовано, що СК України містить у собі окремий інститут, присвячений регулюванню сімейних відносин за участю іноземців та осіб без громадянства, застосуванню законів іноземних держав та міжнародних договорів.

Література:

1. Конвенція про правову допомогу та правовідносини з цивільних, сімейних та кримінальних справ: Укладена в Мінську 22. 01. 1993 р. // Відомості Верховної Ради України. — 1994. — № 46. — С. 417.
2. Шевчук П. І. Правове регулювання реєстрації та розірвання шлюбу з участю іноземного елементу // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 4. — С. 42.
3. Про органи реєстрації актів громадянського стану: Закон України від 21. 12. 1993 р. // Голос України. — 1994. — № 27; [21] Про затвердження Правил реєстрації актів громадянського стану в Україні, затвержені Наказом Мінюсту від 18. 10. 2000 р. № 52/5.
4. Про консульський статут: Указ Президента України від 02. 04. 1994, № 127/94, ст. 29; [22] Про затвердження Правил реєстрації актів громадянського стану, затвержені Міністерством юстиції України і Міністерством закордонних справ України. Зареєстровані в Міністерстві юстиції України 01. 06. 2001 р. за № 473/5664.
5. Шевчук П. І. Правове регулювання реєстрації та розірвання шлюбу з участю іноземного елементу // Вісник Верховного Суду України. — 2003. — № 4. — С. 44.
6. Про консульський статут: Указ Президента України від 02. 04. 1994 № 127/94. — С. 29.
7. Про затвердження Інструкції про порядок реєстрації актів громадянського стану в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Затверджена наказом Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 23. 05. 2001 р. № 32/5/101, зареєстрована в Міністерстві юстиції 01. 06. 2001 р. за № 473/5664.
8. Дюжев Д. Развод по-европейски // Человек. Закон. Общество. — 2001. — № 3-4. — С. 79-82.

УДК 346.546.4

Г. О. Ульянова

ПОНЯТТЯ АНТИМОНОПОЛЬНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Конкуренція існує в ринковій економіці, виступаючи її невід'ємною властивістю, вона підтримується, стимулюється і навіть певною мірою нав'язується зовні за допомогою спеціальних керівних впливів. Не зважаючи на те, що засновники класичної економічної теорії вважали, що ринок діє як саморегульований механізм, не потребує зовнішнього втручання, за сучасних умов теза про наявність в системі вільного ринку певних вад та здатність держави відігравати активну роль в стабілізації економіки, є загально визнаною [1, 141]. Без відповідного регулювання сама конкурентна боротьба часто настільки загострюється, що її негативні наслідки для суспільства можуть значно перевищувати позитивний результат [2, 169]. Вищезазначене обумовлює необхідність та актуальність антимонопольного регулювання, як одного з головних елементів державного впливу на господарську діяльність та конкурентні відносини в державі.